

Szántó Zoltán

BÚCSÚ BERTALAN LÁSZLÓTÓL

Tanár Úr!

Engedd meg, hogy mikor utolsó utadra kísérünk, s fájdalmas búcsút veszünk Tőled, úgy szólítsalak, mint ahogy mindig is szólítottunk: Tanár Úr. Haláloed híre mindannyiunkat váratlanul ért, rokonaidat, kollégáidat, tanítványaidat és barátaidat mélyen megrendített. Idén lettél volna hatvan éves.

Melyek voltak ennek a hatvan évnek legfontosabb állomásai?

Bertalan László 1941. augusztus 8-án született Szászrégenben, Maros–Torda megyében. Szülei 1947-ben Magyarországra menekültek. A nyírbátori és debreceni iskolás évek lezárását az 1960-as érettségi jelentette. Ugyanebben az évben kezdte meg tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, magyar nyelv és irodalom, valamint néprajz szakon. Egy évvel később vette fel a filozófia szakot, ami későbbi pályafutása szempontjából meghatározó döntés volt. Egyetemi tanulmányai alatt – megelőlegezendő későbbi páratlan kutatói és oktatói munkásságát – a tudományelmélet és a módszertan problémái foglalkoztatták. 1965-ben filozófiai előadó diplomát szerzett, s pályáját – elkerülve az ortodox marxizmus uralta korabeli hazai filozófiát – az MTA Szociológiai Kutatócsoportjában kezdte. Mindazonáltal, mint azt szakmai önéletrajzában írta: sem a kritikai szociológia, sem az empirikus szociológia hazai művelőinek gyakorlatával nem tudott igazán megbékölni.

A hetvenes évek elejétől a *Szociológia* című folyóirat társszerkesztője lett. Ekkor indította útjára a *Tájékozódás* rovatot, amelyben egy évtizeden át olyan elméleti és módszertani tanulmányokat közölt klasszikus szociológusok és filozófusok tollából, amelyek – saját szavait idézve – egyfajta harmadik utat alapoztak meg mind a technikai részletekbe való önfeledt belefeledkezéssel, mind pedig a normatív ítélkezés mámoros tobzódásával szemben. A rovatban megjelent írások szociológusnemzedékek számára jelentették – s jelentik a mai napig – a szakmai továbbképzés egyik legbiztosabb forrását. Ha például a funkcionális elemzésről, az ideáltípusról, a statisztikai általánosítások magyarázatáról, a faktor- és útelemzésről, vagy mondjuk a rész és egész viszonyáról akarunk érvényes és időtálló ismereteket szerezni, mindeneke-lőtt a *Tájékozódás* rovatot érdemes továbbra is fellapoznunk. De nem csak módszertani problémák megoldásához, hanem olyan tartalmi kérdések megválaszolásához is megkerülhetetlen kiindulópont a rovatban szereplő írások feldolgozása,

mint a munkamegosztás, a teljesítménytaktikázás, az önbeteljesítő próféciák vagy az uralom és hatalom, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Elméleti és módszertani kutatásainak, valamint egyetemi előadásainak középpontjában ilyen átfogó kérdések álltak.

A Közgazdaságtudományi Egyetemen a hetvenes évek derekától tanított, majd 1983-tól lett a Szociológia Tanszék főállású tanára. Szociológiatörténetet, szociológiai elméletet és általános módszertant oktatott. A közgazdász szociológusképzés arculatának kialakításában elvülhetetlen érdemeket szerzett. Előadásait és szemináriumait legendák övezték. Az a sajátos közelítésmód, amelyet hosszú évek folyamán dolgozott ki a szociológiatörténet oktatásában, méltán vívta ki a szakma érdeklődését és elismerését. Számára a klasszikus gondolatmenetek logikai szerkezetének feltárása jelentette az igazi intellektuális kalandot. Hallgatóit megtanította a tudományos fogalom- és magyarázatalkotás szabályaira, és arra, hogyan lehet ezen szabályok alapján – a szó valódi értelmében – a klasszikus és kortárs szerzők munkáit értelmezni és értékelni. A fogalmi tisztaság, a logikai következetesség és a szabatos érvelés jelentette számára a szakmai diskurzus természetes közegét, legyen szó akár szakmai vitáról, akár egyetemi előadásról. Híres előadássorozatait – Weber és Simmel munkáiról, a típusalkotás logikai problémáiról, a kontextuális modellekről, a közvélemény-kutatási modellek elméleti háttéréről, hogy csak néhányra utaljunk – hallgatói időről időre lejegyezték, számítógépen megszerkesztették. Mikor az előadások megjelentetéséről esett szó, szelíd mosollyal mondta: „Még egy kicsit töprengek a problémán.”

A hetvenes évek végétől sok energiát fordított arra, hogy Max Weber fontosabb szociológiai munkáit megismerhessék a magyar olvasók. A *Gazdaságtörténet*, valamint a *Gazdaság és társadalom* fordításának egybevetése az eredeti szöveggel csak a kívülálló számára tűnhet rutinmunkának, valójában igen komoly – s valljuk meg őszintén: hálátlan – feladat.

Bertalan tanár urat tisztelték és szerették hallgatói, tanítványai és kollégái. Ezt a tiszteletet és szeretetet a mai napon néma emlékezéssel, egy csokor virággal, néhány könnyecseppel tudjuk kifejezni. Az elkövetkező időben azonban mindannyiunk közös felelőssége, hogy Bertalan László szellemi hagyatékát méltóképpen gondozzuk. Azt a szellemi hagyatékot, amely előadásjegyzetekben, kéziratokban, szöveggyűjteményekben, néhány publikációban, szerkesztett és lektorált kötetekben maradt fenn, s mindenekelőtt abban a szellemiségben, amely sokunk számára jelent példát.

Személyében a magyar társadalomtudomány és a Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszéke iskolateremtő elméleti szociológust és páratlan felkészültségű egyetemi oktatót veszített el. Tanítványainak, kollégáinak és barátainak emlékezetében mint bölcs, szuverén, halk szavú gondolkodó marad meg. Az élet mostohán bánt vele. Személyes sorsa rendkívül nehéz volt. Hivatalos elismerést messze kevesebbet kapott, mint amit méltán érdemelt volna.

Tanár Úr!

Emlékképek kavarnak bennem. A sok-sok felejthetetlen előadás, a személyes beszélgetések, a gyöngyöstarjáni tanszéki kirándulás és hegymászás, a szakkollégiumi táborok, a közös meccsnézések, az aggodalom, mikor egészségi állapotod meggyengült, az utolsó személyes találkozás, amikor szakmai terveidről beszéltél. Önálló kötetekben tervezted feldolgozni a gazdasági rendszerek weberi elméletét, továbbá Weber kapitalizmus-, munkamegosztás- és osztályelméletét. Az utolsó hónapokban néha fáradtságra panaszkodtál, de ennek ellenére szívósan, hihetetlen sebességgel és a Tőled megszokott minőségben dolgoztál: rendületlenül hoztad az újabb és újabb kéziratokat, s kezdted el összerendezni életművedet. S mikor hosszú vívódások után rászántad magad erre a lépésre, már nem maradt idő a befejezésre.

Tisztelt Tanár Úr! Kedves Laci!
Soha nem felejtünk el! Nyugodjál békében.

(Elhangzott 2001. június 21-én a kerepestarcasai temetőben.)